

Sporen van een 14e-eeuws stadverdedigingswerk

Breda, Molenstraat / Oude Vest

Aanvullend Archeologisch onderzoek

Drs. R.M. Jayasena

Juli 2003

BAAC rapport 03.076

BAAC bv

Bouwhistorie
Archeologie
Architectuurhistorie
Cultuurhistorie

Sporen van een 14e-eeuws stadsverdedigingswerk

Breda, Molenstraat / Oude Vest

Aanvullende Archeologische Inventarisatie

Drs. R.M. Jayasena

Juli 2003
BAAC rapport 03.076

Bouwhistorie
Archeologie
Architectuurhistorie
Cultuurhistorie

BAAC bv

Colofon

ISBN:	90-5985-019-X
Redactie:	drs. R.J.M. van Genabeek
Tekst:	drs. R.M. Jayasena
Veldwerk:	drs. R.M. Jayasena M.A. Tolboom A.C. van de Venne drs. J.F. van der Weerden
Tekeningen:	M.A. Tolboom drs. J. de Winter
Vondstdeterminatie:	H. de Kievith, drs. R.M. Jayasena
Inhoudelijke controle:	drs. R. Berkvens (gemeente Breda), drs. R.J.M. van Genabeek
Copyright:	Gemeente Breda/ BAAC bv, 's-Hertogenbosch

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de gemeente Breda en/of BAAC bv te 's-Hertogenbosch.

BAAC bv

onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
Fax: (073) 61 49 877
E-mail: denbosch@baac.nl

Hofstraat 4-6
7411 PD Deventer
Tel.: (0570) 67 00 55
Fax: (0570) 618 430
E-mail: deventer@baac.nl

Inhoud

1 Inleiding	3
2 Ligging en aard van het terrein	4
3 Historische en archeologische achtergrond	6
3.1 De geschiedenis van de Bredase vestingwerken	6
3.2 Nonnenpoort en Gevangenpoort	6
4 Vraagstellingen	10
5 Werkwijze	10
6 Resultaten	10
6.1 Natuurlijke ondergrond	12
6.2 Vroegste bewoningssporen	12
6.3 Gevangentoren	17
6.4 Overige bouwconstructies	21
7 Vondsten	22
8 Interpretatie en analyse	22
9 Conclusie	23
10 Literatuur	24

1 Inleiding

Op de locatie Oude Vest - Molenstraat in de gemeente Breda zal een nieuwbouwproject gerealiseerd worden welke bekend staat als het Glazen Huis. Dit vormde de aanleiding voor een Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) naar het mogelijk voorkomen van archeologische waarden in de ondergrond (afbeelding 1). Het doel was het in kaart brengen van de eventueel aanwezige resten van de 14^e-eeuwse Nonnenpoort / Gevangentoren. Op grond van de bevindingen zou een afweging plaatsvinden over de mogelijkheid en wenselijkheid om de archeologische resten te behouden en in te passen in de nieuwbouw.

Het archeologisch onderzoek vond plaats in de periode 16 april t/m 7 mei 2003 en werd uitgevoerd vanuit de Afdeling Archeologie van de gemeente Breda door het bureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie (BAAC). Het onderzoek is verricht op initiatief en in opdracht van de gemeente Breda. Contactpersoon bij de gemeente was mw. drs. Ria Berkvens.

Administratieve gegevens

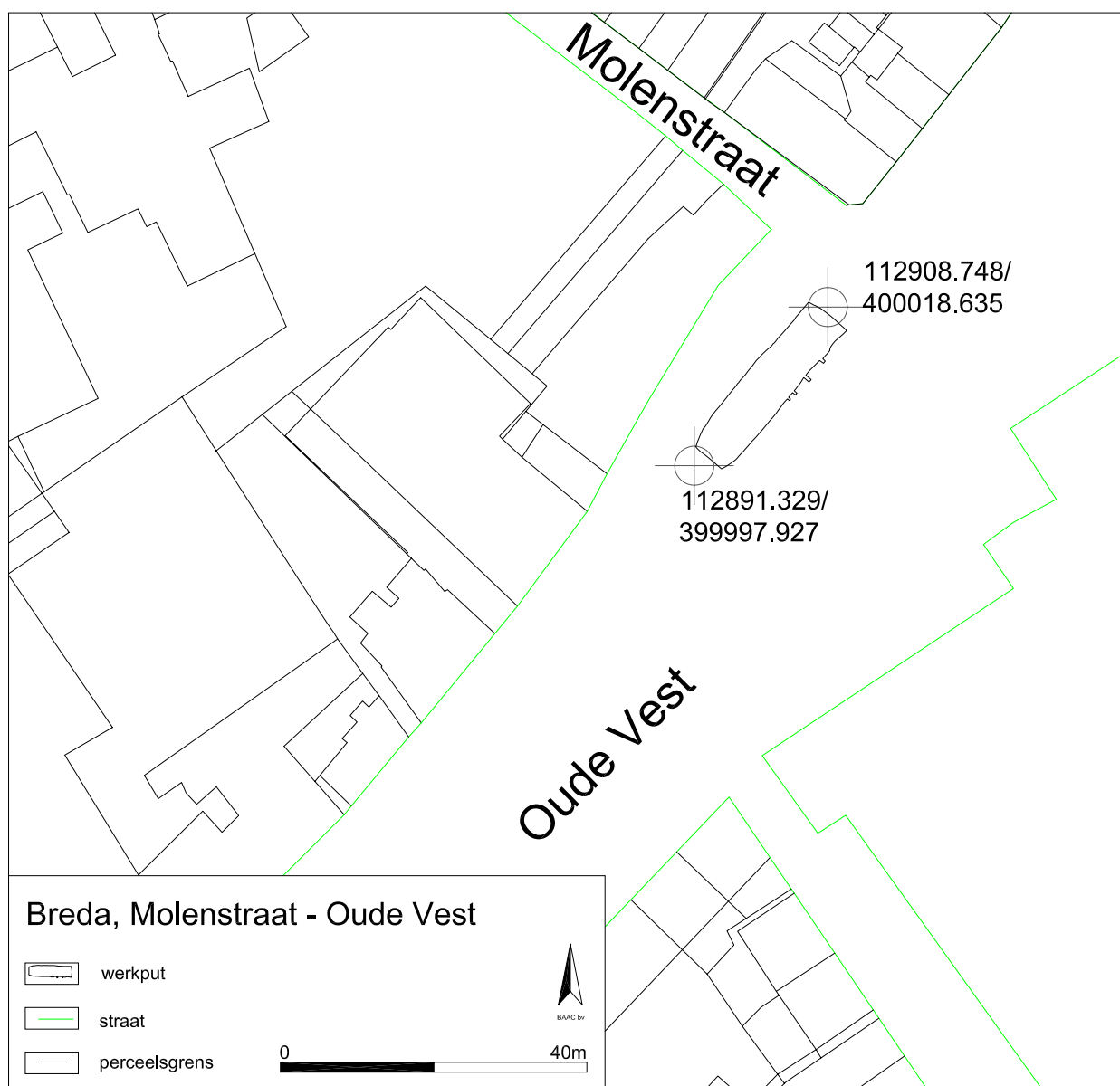
Gemeente	Breda
Toponiem	Oude Vest-Molenstraat
Objectcode	BR-22-03
BAAC projectnummer	03.076
Centrum coördinaten	112.80 / 400.05
ROB-archisonderzoeksnummer	4119
Opdrachtgever	Gemeente Breda
Bevoegd gezag	Gemeente Breda

Afb. 1. De ligging van het opgravingsterrein

2 Ligging en aard van het terrein

Het onderzoeksterrein is gelegen op de locatie van de voormalige middeleeuwse Nonnenpoort / Gevangenenpoort, begrensd door de Bibliotheek (noordzijde), de Molenstraat (oostzijde) en de Oude Vest aan de west en zuidzijde (afbeelding 2). De totale oppervlakte van het onderzoeksterrein bedraagt ca. 225 m². Hiervan is ca. 156 m² opgegraven middels een proefsleuf. Het terrein was voorafgaand aan het onderzoek in gebruik als fietsenstalling op het voorplein van de bibliotheek aan de Oude Vest.

Afb. 2. De locatie van de opgraving in de binnenstad van Breda

3 Historische en archeologische achtergrond

3.1 De geschiedenis van de Bredase vestingwerken

De geschiedenis van Breda is op basis van historische bronnen terug te voeren tot in de 12^e eeuw. In die tijd beperkte de bewoning zich vermoedelijk tot het gebied rond de oevers van de Mark aan de noordwestzijde van de middeleeuwse stadskern. Nadat Breda in 1252 stadsrechten had verkregen werd begonnen met het oprichten van verdedigingswerken. Een gracht werd gegraven en de vrijgekomen grond werd gebruikt om aan de binnenzijde een wal op te werpen. Deze aarden wal is in 1983 bij archeologisch onderzoek vlak achter het huidige opgravingsterrein aangesneden. In 1333 werd gestart met het vervangen van de aarden wal door een stenen muur, waarbij hetzelfde tracé werd gevolgd. De werkzaamheden begonnen in de buurt van het gasthuis aan de huidige Vlaszak en namen in totaal driekwart eeuw in beslag. De stad kreeg drie toegangspoorten: de Gasthuispoort in het oosten, de Eindpoort in het zuiden en de Tolbrugpoort in het westen. Daarnaast verrezen enkele kleinere poorten zoals de Nonnenpoort aan het einde van de Molenstraat. Over de vraag in hoeverre de oude wal in de 14^e eeuw is opgenomen in de nieuwe verdedigingswerken bestaat onduidelijk. Op basis van archeologisch onderzoek is het vermoeden ontstaan dat de stenen muur (deels) is gebouwd op de aarden wal. In het park Valkenberg zijn namelijk drie ronde muurtorens opgegraven, maar van de hierop aansluitende stadsmuur ontbrak elk spoor. Aangezien torens en poorten doorgaans dieper gefundeerd waren dan de stadsmuur zelf zijn alleen deze in het bodemarchief behouden gebleven. Een volgende fase in de ontwikkeling van de Bredase verdedigingswerken werd ingeluid door de snelle ontwikkeling van de artillerie gedurende de 16^e eeuw. Het kanon was in die eeuw een geducht wapen in de belegeringsoorlog geworden en de oude muren konden hier nog maar nauwelijks weerstand tegen bieden. Halverwege die eeuw werd door Italiaanse militaire ingenieurs een nieuw concept geïntroduceerd in de Nederlanden: het gebastioneerde stelsel. In plaats van de tot dan toe gangbare hoge ronde muurtorens kwamen lage vijfhoekige bastions teneinde de vestingwal (courtine) naar beide zijden optimaal te kunnen flankeren met musket- en kanonvuur. De Opstand tegen het Spaanse gezag in de tweede helft van de 16^e eeuw was voor Nederlandse militaire ingenieurs een goede voedingsbodem voor de verbetering van dit stelsel. Voorafgaande aan deze ontwikkeling was Breda reeds in de jaren 1533-1545 als eerste stad in de Nederlanden naar Italiaans voorbeeld gefortificeerd. Bij de aanleg van deze nieuwe stadsomwalling werd de stad aanzienlijk vergroot. In 1537 werd de oude stadsmuur gesloopt.

3.2 Nonnenpoort en Gevangentoren

De Molenstraat leidde in de 13^e eeuw vanuit de stad naar de bij de wal gelegen molenberg, een opgeworpen heuvel met daarop een molen die toebehoorde aan de heren van Breda. Resten van de molenberg zijn in 1983 bij archeologisch onderzoek terug gevonden. Aan de voet van de berg is een bekleding van heideplaggen aangetroffen. De molen zelf kon bij dit onderzoek niet gelokaliseerd worden. In de loop van de 13^e eeuw verrees, zoals gezegd, de stadsomwalling en hierbij is de molenberg vermoedelijk in de aarden wal opgenomen. Bij de bouw van de stenen stadsmuur, een eeuw later, werd aan het eind van de Molenstraat een doorgang gecreëerd in de vorm van de Nonnenpoort. Deze had als primaire functie om een verbinding tussen de stad en het aan de buitenzijde van de gracht gelegen klooster St. Catharinadal tot stand te brengen. Na verloop van tijd, in ieder geval al in de 15^e eeuw, is (een deel van) de poort ingericht als gevangenis, waarna ze als Gevangenpoort of Gevangentoren werd

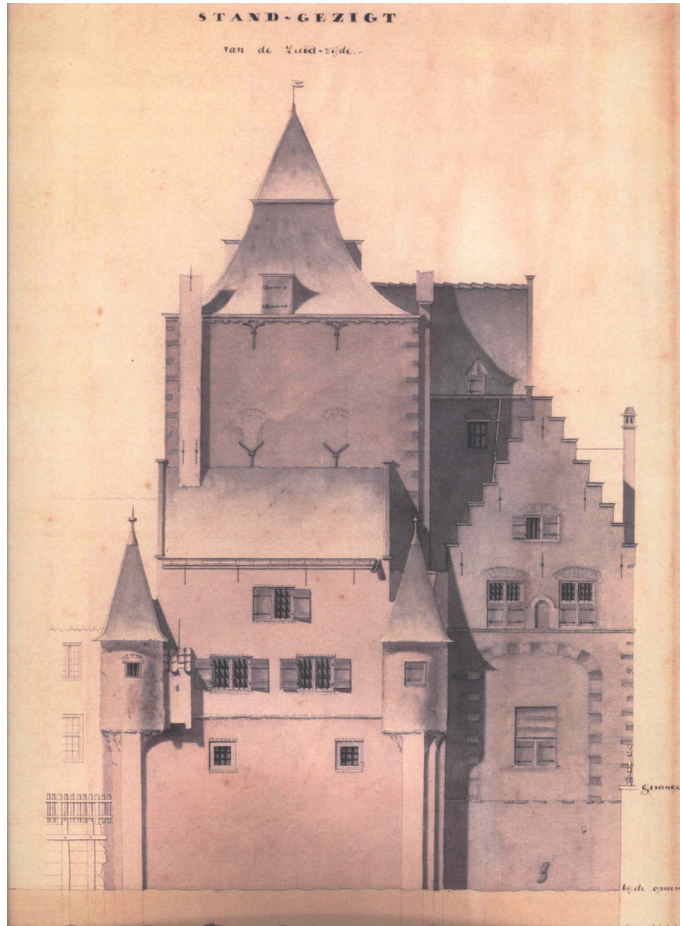
aangeduid. In 1537, bij de sloop van de Middeleeuwse stadsmuur, de nieuwe vesting was bijna gereed, is de Gevangenpoort gespaard en behield het haar functie als gevangenis. In 1828 is het complex afgebroken.

Iconografisch materiaal geeft enige informatie omtrent de ligging, vorm en omvang van de Nonnenpoort / Gevangenpoort. In de 18^e eeuw vervaardigde A. van Broekhuysen een kaart met daarop de Middeleeuwse stadsmuur en poorten. Hij heeft zich hierbij waarschijnlijk gebaseerd op oudere, thans verloren gegane, gegevens. De stadsmuur is afgebeeld als een muur met kantelen met aan de binnenzijde een weergang. Opvallend is dat de poort, die slechts als secundaire doorgang in de stadsmuur gold, weer-gegeven is als een grote vierkante in de stadsmuur gebouwde toren (Afbeelding 3).

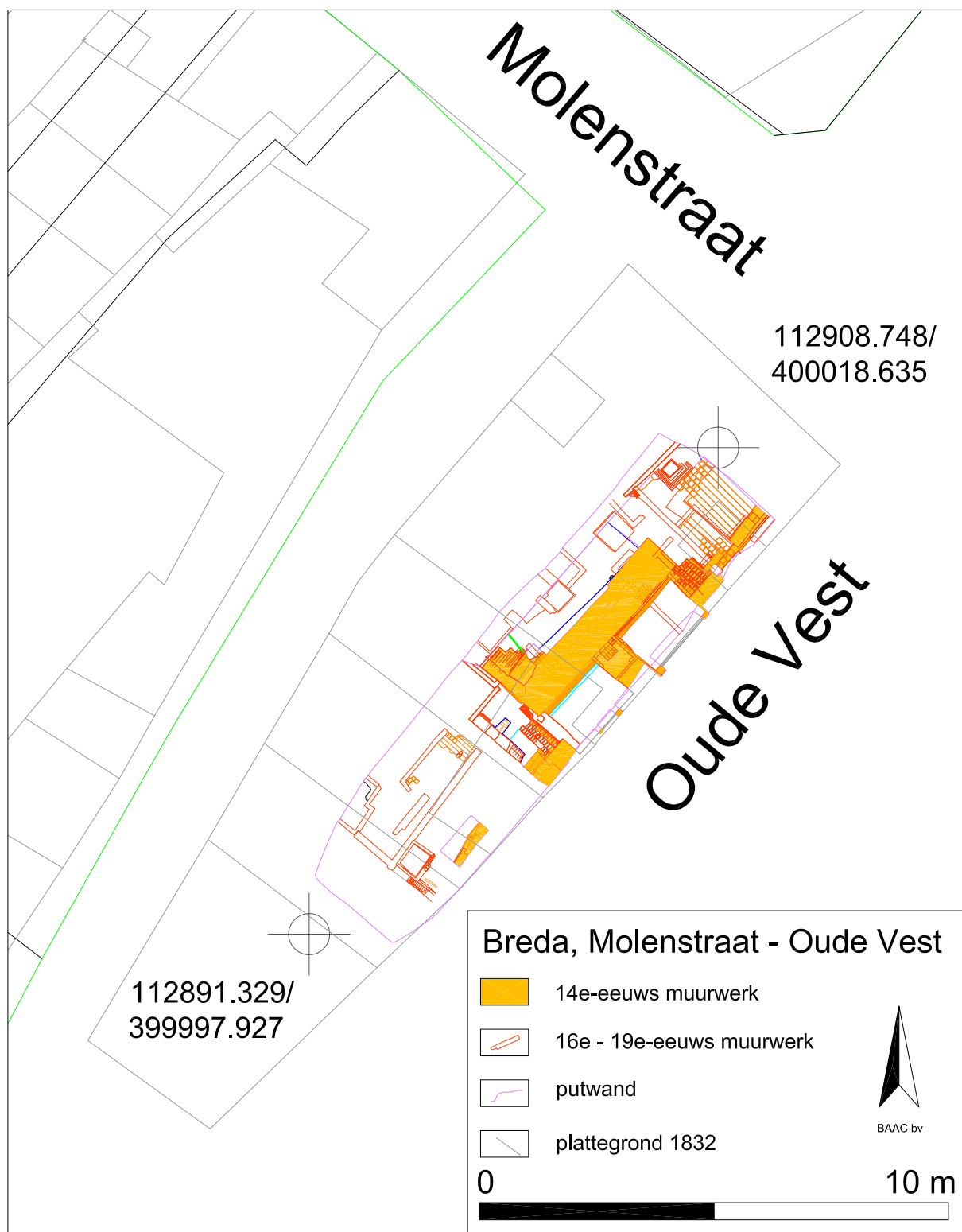

Afb. 3. De Gevangenpoort naar de kaart van A. van Broekhuysen (l) en op de kaart van Blaeu (r).

Een vergelijkbare vierkante constructie met tentdak is te vinden op de kaart van Blaeu uit 1649 (afbeelding 3). Op deze kaart is tevens te zien dat de poort niet op maar naast de straat gesitueerd was. Het is niet geheel duidelijk hoe de Nonnenpoort en de op de historische kaarten getekende toren zich tot elkaar verhouden. Aan de westzijde situeerde Blaeu een ingang en de zuidgevel stond in de stadsgracht. Van de Gevangentoren bestaan voorts een tweetal 19^e-eeuwse afbeeldingen: een opmetingstekening van de zuidzijde van de toren door stadsarchitect Koelewijn de Geus uit 1828 (afbeelding 4) en het kadastrale minuutplan uit 1832 (afbeelding 5). De laatstgenoemde tekening betreft een nauwkeurige opmeting van het complex, dat toen bestond uit een vierkante toren met een ingesnoerd tentdak, omringd door bijgebouwen.

Afb. 4. Opmetingstekening van de Gevangentoren uit 1828, vlak voor de sloop van het complex door stadsarchitect Koelewijn de Geus (Breda's Museum)

Afb. 5. Het onderzoeksterrein met daarin de belangrijkste sporen geprojecteerd op het kadastrale minuutplan van 1832.

4 Vraagstellingen

Op grond van de het in 1982 en 1983 verrichte archeologisch onderzoek onder de huidige bibliotheek bestonden er een aantal archeologische verwachtingen, die in het plan van aanpak zijn omschreven¹:

- Restanten van de 14e-eeuwse Nonnenpoort en de daarop aansluitende stadsmuur.
- Een humuspodzol met aan de top sporen van een akkercomplex uit de ijzertijd.
- Een esdekpakket met daarboven sporen van de 13^e-eeuwse molenberg en aarden wal.
- Restanten van de bebouwing op de uitgegeven gronden na de sloop van de stadsmuur in 1537.
- Restanten van de bebouwing na de sloop van de gevangenentoren in 1828.
- De overkluisde stadsgracht en de aanzet van een bruggenhoofd.

5 Werkwijze

Het Aanvullend Archeologisch Onderzoek is uitgevoerd volgens de standaardmethoden van de Afdeling Archeologie van Breda. Eén west-oost georiënteerde proefsleuf met afmetingen 26 bij 6m (werkput 1) is aangelegd. Drie vlakken en vier profielen zijn gedocumenteerd middels fotografie op diafilm en tekeningen op schaal 1:20. Uit de contexten en profiellagen zijn vondsten verzameld. Bemonstering heeft niet plaatsgevonden.

6 Resultaten

Het onderzoek heeft de aanwezigheid van archeologische waarden op de onderzoekslocatie bevestigd. Direct onder het maaiveld werden de funderingen van 19^e-eeuwse bebouwing aangetroffen, evenals oudere huizen welke waren gebouwd op de uitgegeven gronden na de sloop van de stadsmuur in de 16^e eeuw. Het geheel was in de jaren '50 van de 20^e eeuw gesloopt. De oostelijke helft van de werkput bleek op een dieper niveau sporen te bevatten van een middeleeuws akkerpakket, 14^e-eeuwse ophogingslagen en restanten van de stadsmuur en Gevangentoren. Het trekken van conclusies wordt enigszins bemoeilijkt door de beperkte omvang van de proefsleuf. In het onderstaande zullen de bij het onderzoek aangetroffen verschijnselen afzonderlijk beschreven worden.

¹ Plan van Aanpak opgesteld door R.Berkvens d.d. 14-02-2003

Afb. 6.

6.1 Natuurlijke ondergrond

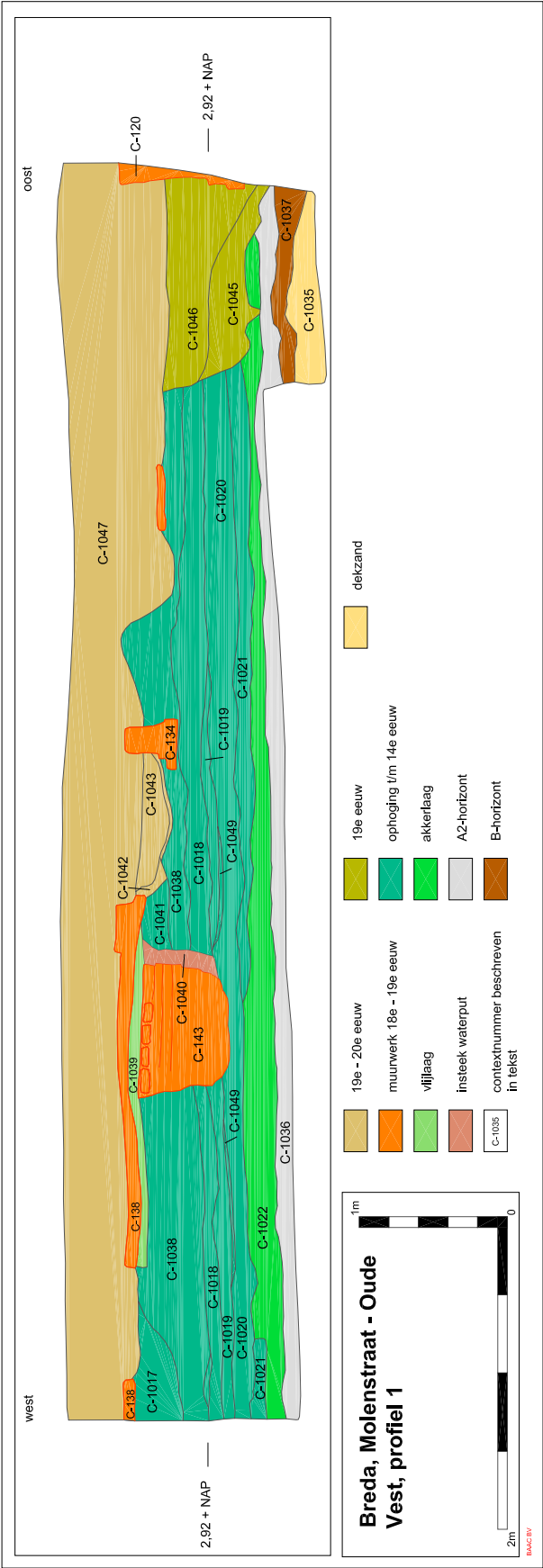
De landschapsvorming in de oostelijke binnenstad van Breda is in grote mate bepaald door de aanwezigheid van een dekzandrug die vanaf het hoogste punt bij het middeleeuwse klooster St. Catharinadal afloopt in de richting van het park Valkenberg. De opgravingslocatie was gelegen ten noordwesten van het voornoemde klooster. Het dekzand bevond zich op een hoogte van ca 2,40 + NAP. Gebleken is dat het dekzand in zuidelijke richting geleidelijk afloopt, terwijl het in zuidoostelijke richting stijgt in de richting van het klooster. In het dekzand is een grotendeels intact natuurlijk bodemprofiel (een zogenaamde podzol) aangetroffen. Een dergelijk bodemprofiel wordt op natuurlijke wijze gevormd in de ondergrond door in- en uitspoeling van minerale en organische deeltjes.

6.2 Vroegste bewoningssporen

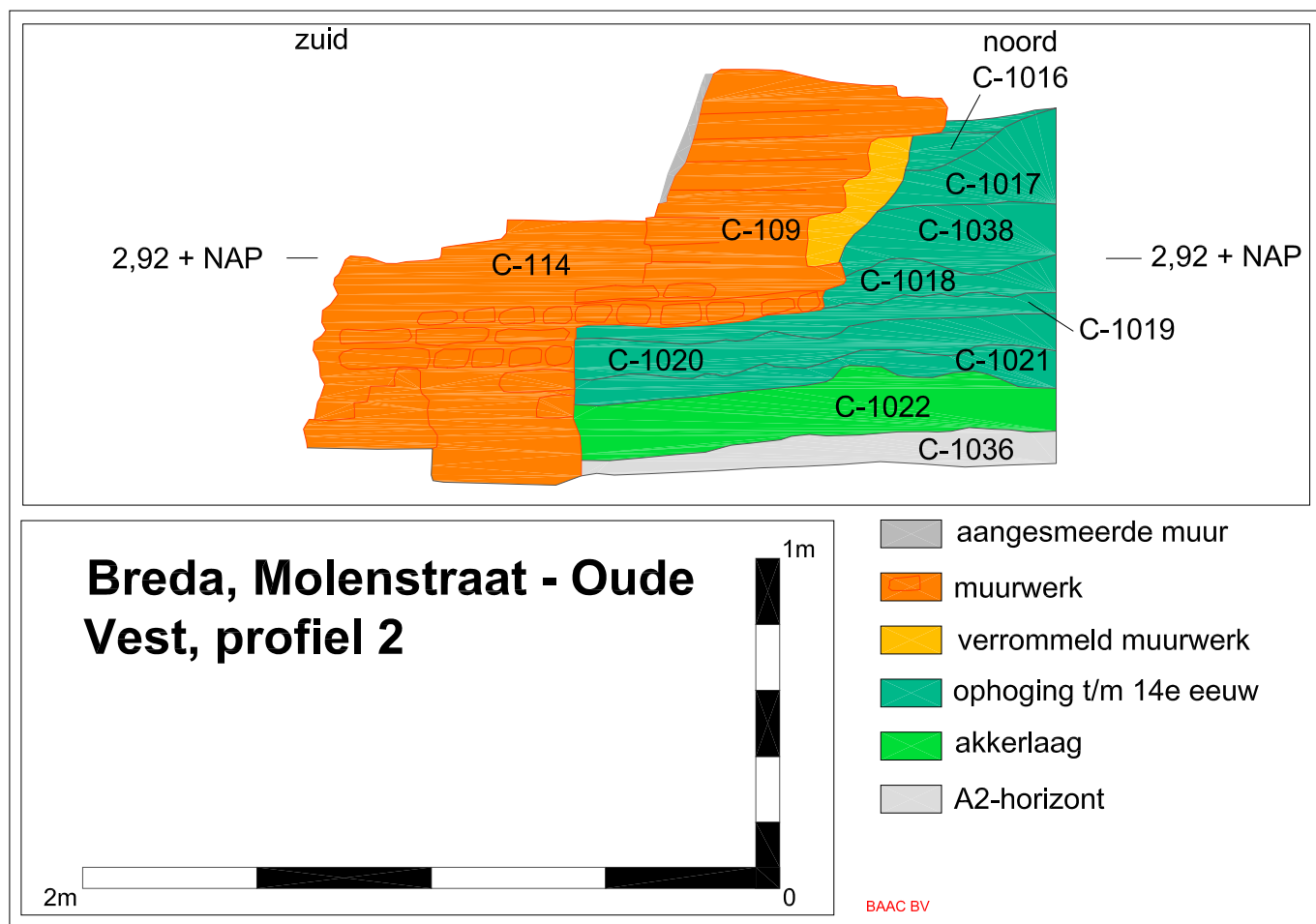
De profielen 1, 2 en 3 (afbeeldingen 7,8,9) toonden een aantal ophogingslagen en een onderliggend akkerpakket. Het akkerpakket was door de afwezigheid van vondstmateriaal niet te dateren. Op het terrein onder de huidige bibliotheek, aan de noordzijde van het opgravingsterrein is een soortgelijke akker aangetroffen welke dateerde uit de IJzertijd. De ophogingslagen dateerden vermoedelijk uit de 13e en 14e eeuw. Het opgegraven muurwerk lag hierop en dateerde uit de 14e tot 19e eeuw.

De akkerlaag (C-1022) bestond uit een pakket van donkerbruin humeus zand, variërend in dikte van 10 tot 20cm. Daar onder bevond zich een in- en uitspoelingshorizont (C-1036), overgaande in het schone gele dekzand. Opvallend is dat in profiel drie akkerlagen zichtbaar waren. Vanaf omstreeks de 13^e eeuw is men begonnen met het ophogen van het terrein. Allereerst werd een 10cm dikke laag van geel met grijs gevlekt zand opgebracht (C-1021). Vervolgens is 15cm opgehoogd met een pakket van grijsbruin enigszins met houtskool vervuild zand (C-1020). Een enkele millimeters dik laagje van geel zand dekte het geheel af (C-1049). Vervolgens werd ongeveer 10cm opgehoogd met donkergrijsbruin gevlekt zand (C-1019). Op C-1019, op een diepte van 2,72 + NAP, is de fundering van C-109 aangelegd. C-1019 werd afgedekt door een 10cm dikke laag van bruingeel grijs gevlekt zand. Hierop gelegen was een 20 tot 40 cm dik pakket van grijsbruin gevlekt, iets gemarmerd zand met hierin brokjes B (C-1017 en C-1041). Deze laag liep geleidelijk af in zuidelijke richting, iets wat met name te zien was in het noord-zuid profiel (profiel 3). In dit profiel werden alle vermelde lagen doorsneden door de 1,20m brede insteek van muur C-113 (C-1012). De vulling hiervan (C-1014) bestond uit grijs met geel gelaagd zand met brokjes klei. De insteek is ingegraven op een niveau hoger dan 3,20 + NAP en werd afgedekt door de noord-zuid georiënteerde muur C-119.

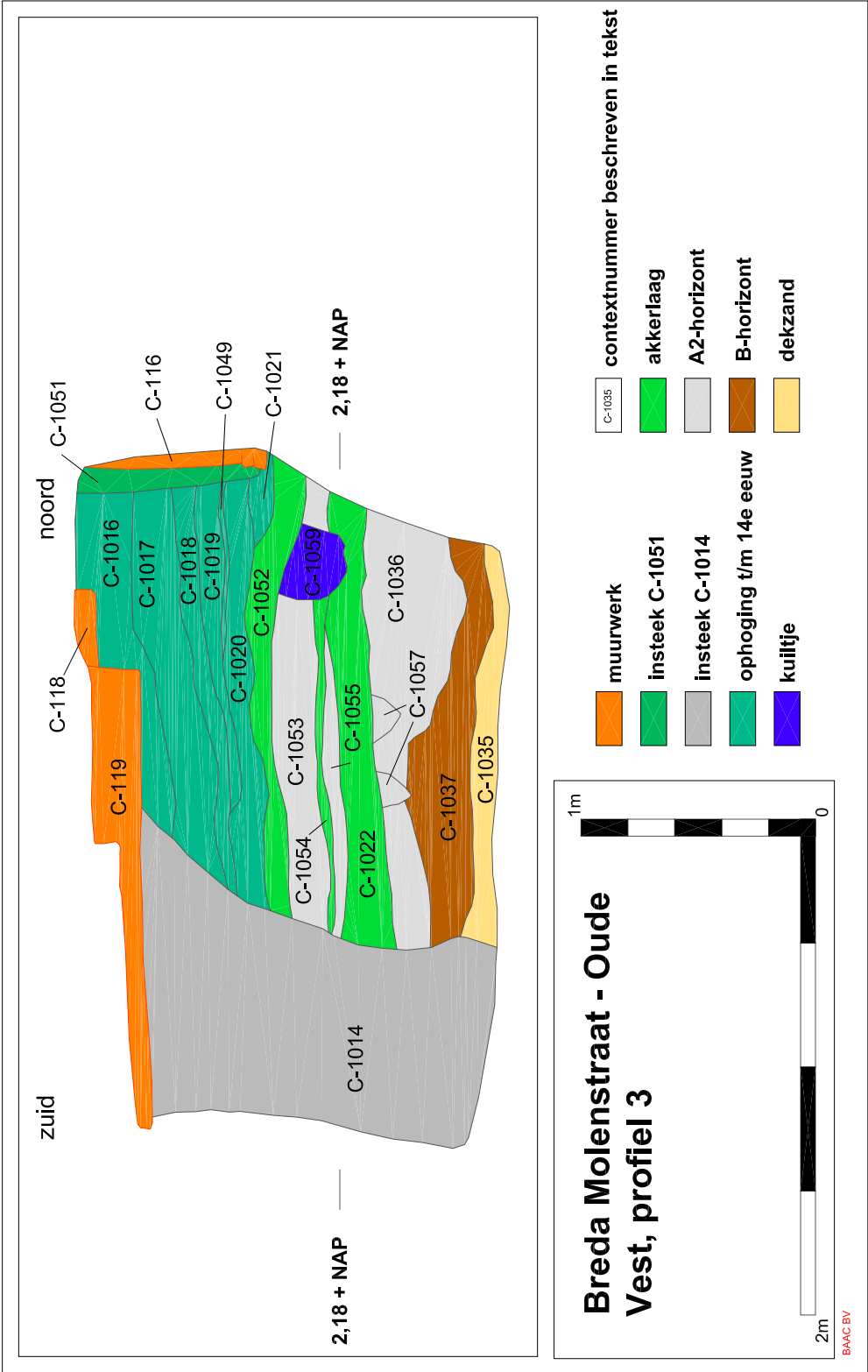
De relatief grootschalige ophogingsactiviteiten in de 13^e en 14^e eeuw zijn mogelijk te relateren aan de bouw van de stadsmuur of hieraan vooraf gaande aarden wal of molenberg. Bij het in 1983 aangetroffen wallichaam aan de Oude Vest bleek dat deze was opgebouwd uit lagen van voornamelijk geel zand. Dit komt niet overeen met de op de huidige opgraving aangetroffen ophogingspakketten. De aangetroffen bouwstructuren waren alle jonger dan de ophogingslagen (afb. 8).

Afb. 7.

Afb. 8.

Afb. 9.

Afb. 10. Overzicht muurwerk Gevangentoren /stadsmuur richting Oude Vest (foto Afd. Archeologie, Breda).

6.3 Gevangentoren

Aan de zuidzijde van het terrein is muurwerk aangetroffen dat op grond van de afmetingen en het baksteenformaat (22/23 x 11 x 5 cm) in verband gebracht kan worden met de 14^e-eeuwse stadsmuur. Hierbij is onderscheid te maken tussen de muur zelf en de aangrenzende, hierin opgenomen, Gevangentoren (afbeelding 9, 10).

Het opgegraven muurwerk dat is toegeschreven aan de stadsmuur en de Gevangentoren omvatte een zware oost-west georiënteerde muur (C-114), een hierop aansluitende dwarsmuur aan de noordwestkant (C-109), een parallel aan de straat lopende zware muur (C-139), drie dwarsmuren die op de versnijdingen van beide genoemde parallelle muren rustten (C-111, C-110, C-112 + C-106), alsmede een tweetal oost-west georiënteerde muren waar de noordelijke dwarsmuur C-111 en de zuidelijke dwarsmuur C-106 op aansloten. Zowel aan de westkant van C-106/112 als aan de oostkant van C-111 bevond zich een parallel aan de straat lopende muur.

De stratigrafisch oudste bouwconstructie betrof een zware noordwest-zuidoost georiënteerde muur met een lengte van 8,80m en een breedte van 1,60m (C-114).² De onderkant van deze muur bevond zich op een diepte van 0,69m + NAP en deze was bewaard gebleven tot op 2,40 + NAP. De zuidzijde vertoonde versnijdingen en hier was een insteek zichtbaar, terwijl de oost- en noordzijde van binnenuit zijn gemetseld waardoor een afzonderlijke insteek ontbrak. Aan deze kant doorsneed de muur het akkerpakket C-1022.

In het westen maakte muur C-114 en hoek naar het noorden. Deze muur is over een lengte van 1,80m gevolgd (C-109). Hierin is, waarschijnlijk in de 19^e eeuw, in de zuidoosthoek een rechthoekige bak gehakt waarna de wanden zijn aangesmeerd. De vulling bevatte slooppuin uit de vijftiger jaren van de 20^e eeuw. Opvallend is dat naar het noorden toe C-109 steeds ondieper is gefundeerd, alsof bij de bouw de vorm van de insteek is gevolgd.

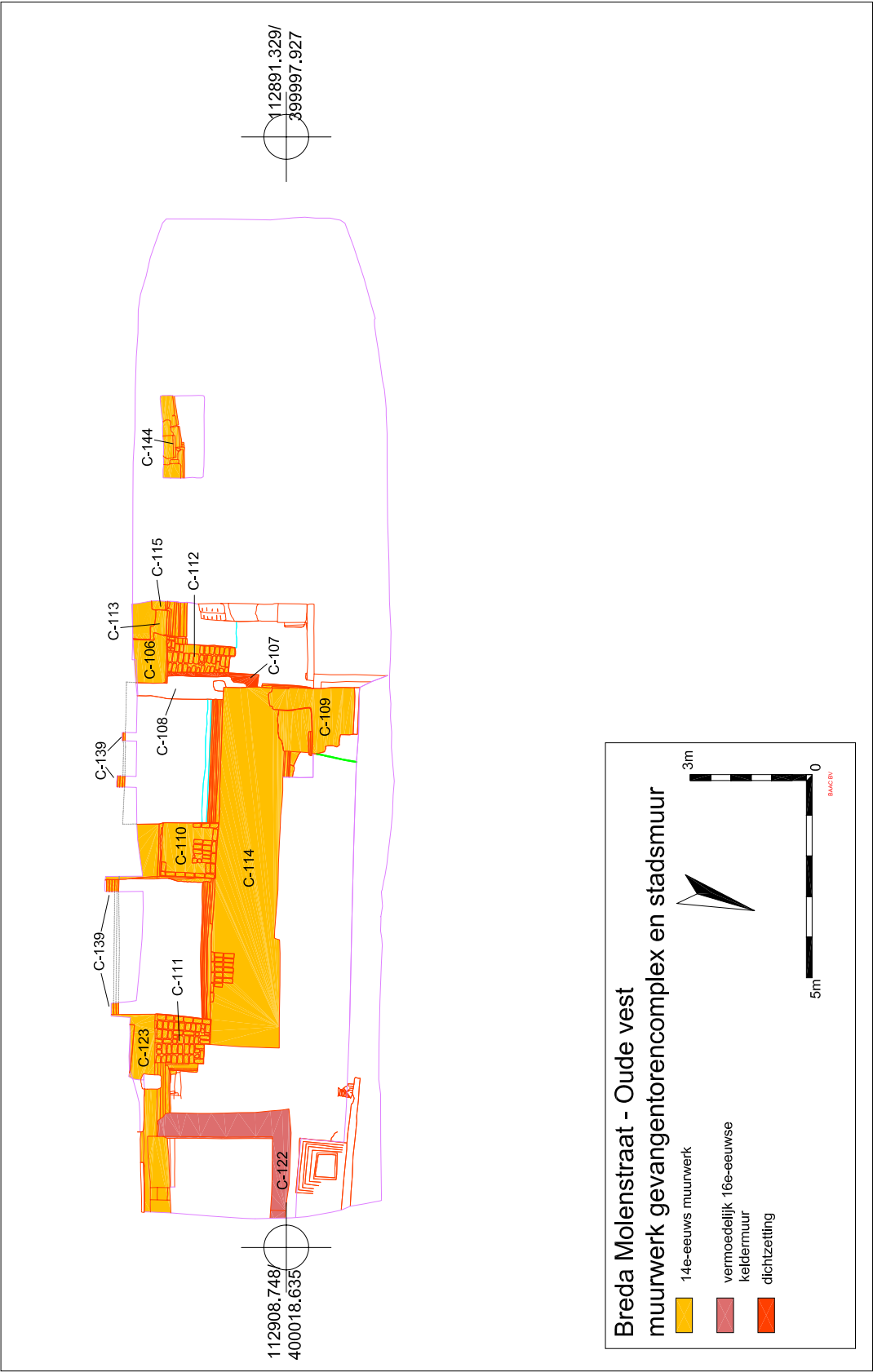
Loodrecht op de versnijdingen aan de zuidzijde van muur C-114 zijn in een later stadium, op een onderlinge afstand van 1,43m, drie dwarsmuren gemetseld (C-111, C-110, C-112/106).³ Deze rustten aan de zuidzijde op de versnijdingen van een parallel aan C-114 georiënteerde muur (C-139). Deze bevond zich grotendeels onder de Oude Vest, maar kon middels een viertal kleine kijkgaten in het zuidprofiel getraceerd worden. De breedte kon echter niet vastgesteld worden.

Muur C-123 was een noordoost-zuidwest georiënteerde muur, parallel aan de Oude Vest.⁴ Aan de noordzijde vertoonde deze muur versnijdingen. De onderzijde is niet waargenomen, echter op 0,90 + NAP ging het metselwerk over in een puinpakket, wat mogelijk als puinfundering geïnterpreteerd kan worden. Op het westelijke deel rustte muurwerk C-111 (afb. 11). Het oostelijke deel is deels weggebroken ten behoeve van een kelder.

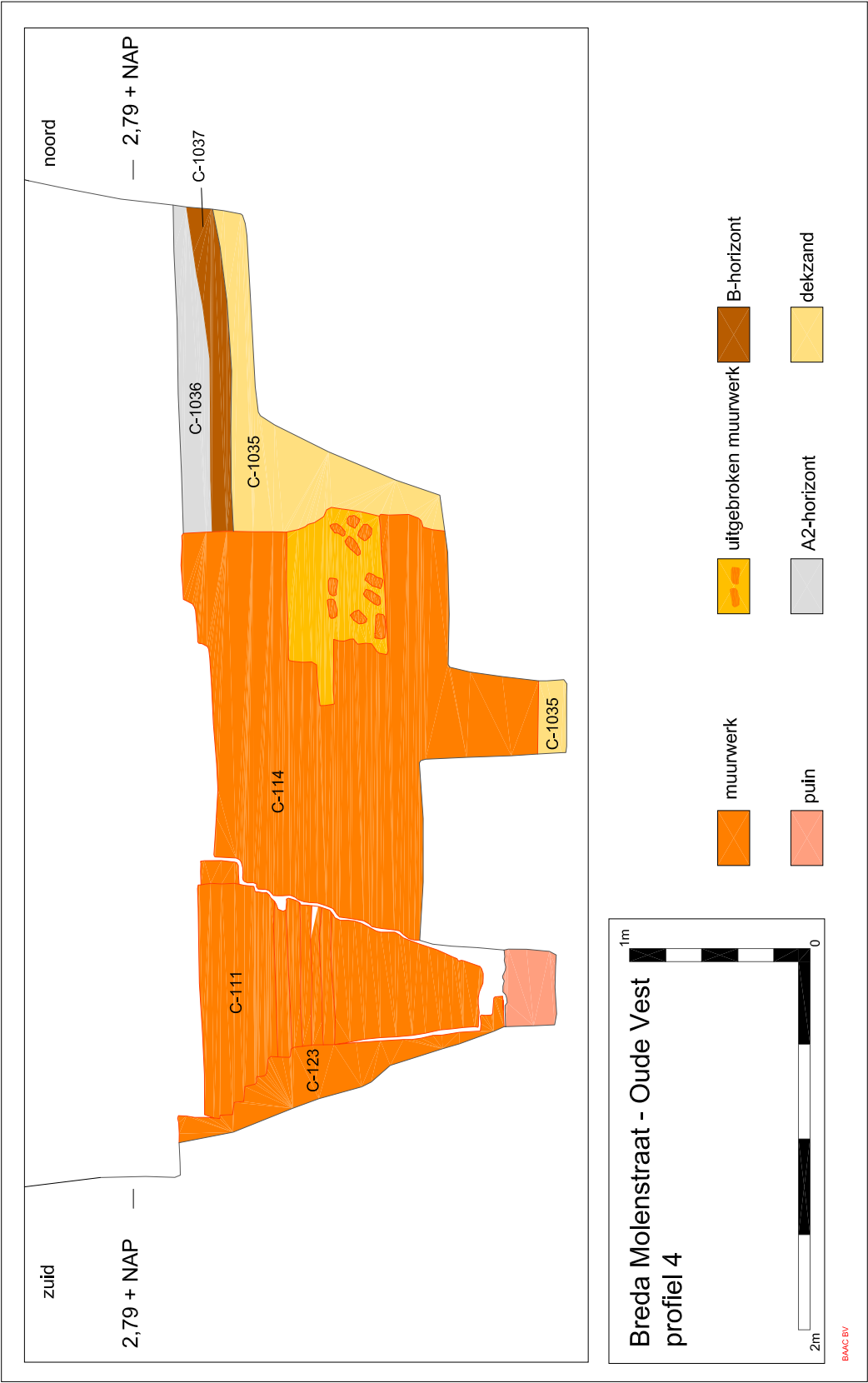
² Baksteenformaat 22,5 x 10 x 6

³ Baksteenformaten C-111: 22,2 x 10,7 x 5, C-110: 22 x 11 x 5, C-112: 23 x 10 x 5

⁴ Baksteenformaat: 22 x 10,5 x 5

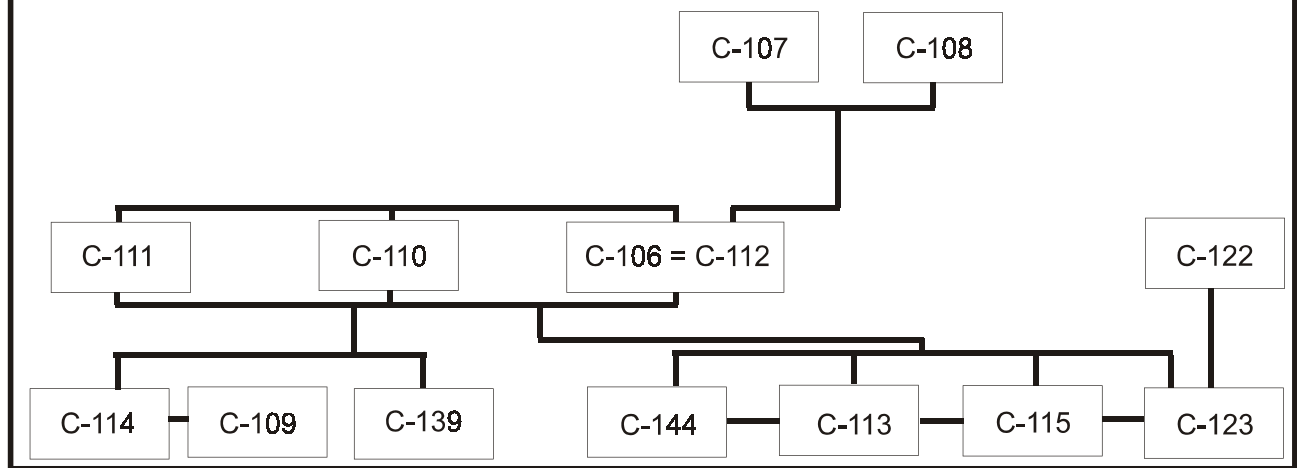

Afb. 11.

Afb. 12.

Breda, Molenstraat-Oude Vest
Stratigrafische matrix muurwerk gevangentoren en stadsmuur

Afb. 13.

Als tegenhanger van muur C-123, aan de westzijde van de drie dwarsmuren, gold muur C-113 /C-115. Dit parallel aan de Oude Vest lopende muurwerk sloot aan op de westzijde van C-106. Beide muren vormden waarschijnlijk onderdeel van de stadsmuur. De muren C-115 en C-123 gaan waarschijnlijk beide onder respectievelijk C-106 en C-111 de hoek om in zuidelijke richting, om aan te sluiten op de langs de gracht gesitueerde muur C-139.

Bij de muren C-111, C-110 en C-112 was een tweetal verschijnselen waar te nemen. Op de plaats waar ze op de versnijdingen van C-114 rustten, werden de muren aangetroffen op een hoogte van respectievelijk 2,41 + NAP, 2,39 + NAP en 2,40 + NAP. Het lijkt erop dat de muren niet hoger hebben doorgelopen en er dus sprake is van een afgewerkte bovenzijde. Op ca 1,30m ten zuiden van C-114 ging dit over in opgaand muurwerk. Op de overgang tussen het vlakke deel en het opgaande muurwerk was het laatste gescheurd en weggezaakt in de richting van de Oude Vest.

Van muur C-112 is het opgaande metselwerk tot op een hoogte van 3,40 + NAP bewaard gebleven.

Loodrecht hierop bevond zich muur C-107 die op C-112 was gezet en er aan de noordkant er over heen was gebouwd met de onderkant op 1,85 + NAP.⁵ Het betrof mogelijk een dichtzetting, mogelijk de westgevel van de aanbouw van de toren. Hier tegenaan bevond zich een vermoedelijk 19^e-eeuwse muur die als keldermuur gefunctioneerd zal hebben. Tegen de westzijde van C-106 bevond zich een zware muur met versnijdingen aan de noordzijde. De muur kon niet over de gehele breedte in het zicht gebracht worden aangezien het grootste deel zich onder de straat aan de Oude Vest bevond. Deze muur is aan de westzijde van de werkput eveneens getraceerd. Waarschijnlijk betreft het de stadsmuur.

De oudste bouwconstructies zijn de muren C-114/C-109 (gevangentoren) en C-139, C-123, C-113, C-115 en C-144 (stadsmuur). C-114 en C-139 zijn in een later stadium met elkaar verbonden middels de dwarsmuren C-111, C-110, C-112/106. De muren C-107 en C-108 zijn van latere datum. Aan de westzijde is muur C-122 ingehakt in de oude stadsmuur (C-123).

6.4 Overige bouwconstructies

Vlak onder het huidige maaiveld zijn de funderingen van aan de oostzijde 19^e-eeuwse en aan de westzijde 16^e - 19^e-eeuwse bebouwing. In de jaren '50 van de twintigste eeuw is het geheel gesloopt en zijn de achtergebleven kelders volgestort met puin. Een kelder met plavuizen vloer aan de oostzijde bleek te zijn voorafgegaan door een oudere kelder, welke mogelijk het pand met trapgevel betreft die op de opmetingstekening uit 1828 is afgebeeld. Deze kelder bevatte 15^e - 18^e-eeuws puin, alsmede een aantal complete pispotten. De westgevel van de kelder is ingekast in de stadsmuur C-123. Deze heeft als voorgevel gefunctioneerd. Opvallend is dat deze muur in de zuidoost hoek op voor een groot deel uitgehakt is. In profiel 1 was een 18^e-eeuwse waterput te zien (C-143). Deze is niet opgegraven.

⁵ Baksteenformaat 10,7 x 5 x .., 22,5 x .. x 5

7 Vondsten

Het archeologisch onderzoek heeft betrekkelijk weinig vondstmateriaal opgeleverd. Voor het merendeel was dit afkomstig uit de constructievullingen van de in de jaren '50 gesloopte bebouwing. Vondsten uit de IJzertijd, zoals op grond van het onderzoek in de nabije omgeving verwacht kon worden, ontbraken. Het betrof materiaal uit de 17^e tot 20^e eeuw. Uit de ophogingslagen en akkerlagen zijn enkele vondsten geborgen. De hoeveelheid is echter te klein voor een verregaande analyse.

8 Interpretatie en analyse

Aanvullend Archeologisch onderzoek op de locatie Oude Vest - Molenstraat heeft de hoge archeologische waarde van dit terrein aangetoond. Op grond van het opgegraven muurwerk is getracht om een reconstructie te maken van het Gevangenpoort-complex. Hierbij is gebruik gemaakt van zowel de archeologische data als de 19^e-eeuwse opmetingstekening van Koelewijn de Geus (afb. 4). De afmetingen van de verschillende bouwelementen op de tekening zijn vergeleken met het daadwerkelijk in het zicht gebrachte muurwerk (afb. 14).

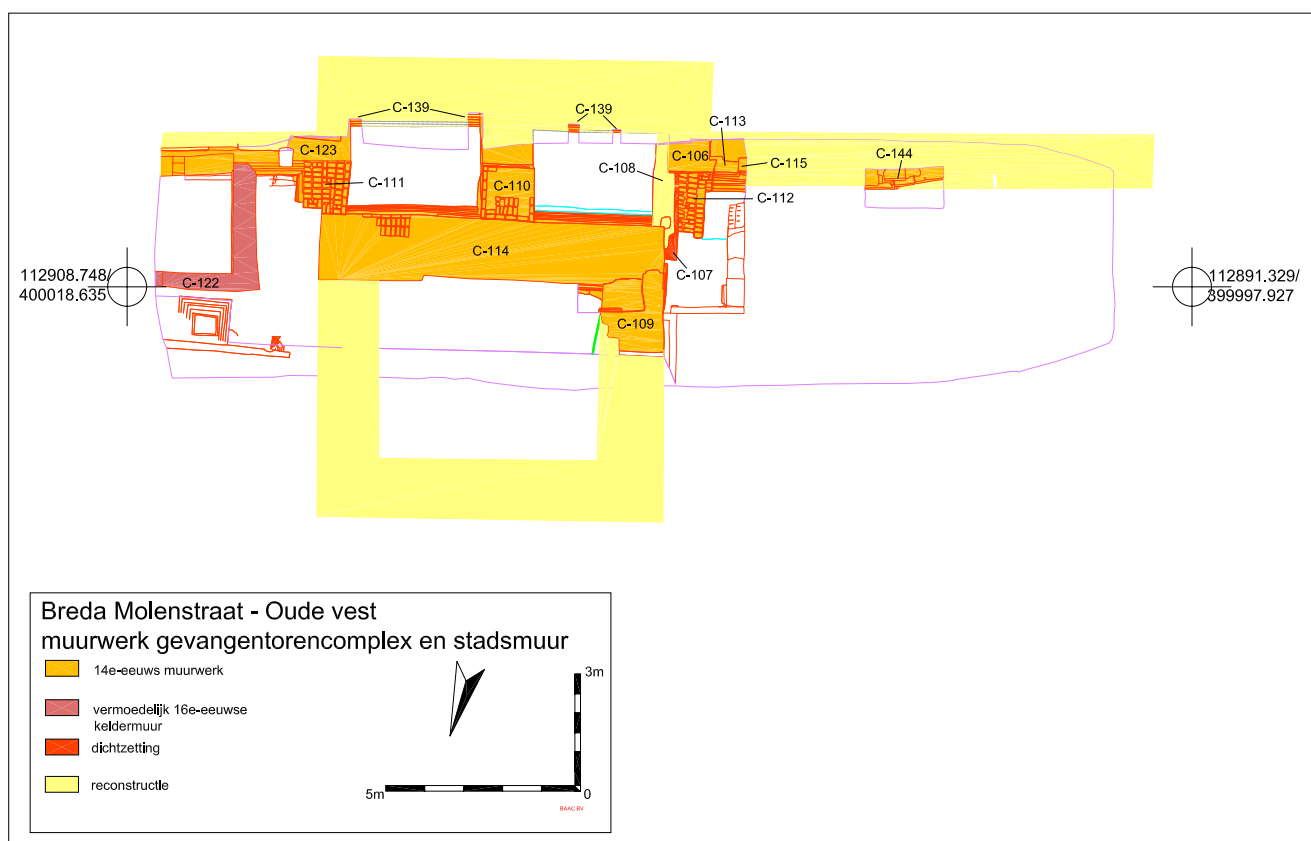
Wie in het eerste kwart van de 19^e eeuw de stadsgracht aan de huidige Oude Vest vanaf de Kloosterkazerne naderde zag als eerste de in het water staande uitbouw van de achterliggende gevangentoren. De zuidgevel (C-139) vormde oorspronkelijk een vooruit geschoven deel van de 14^e-eeuwse stadsmuur (C-113 en C-123), maar is vermoedelijk in de 16^e eeuw bij de toren getrokken. Tegelijkertijd is waarschijnlijk muur C-107 opgetrokken als westgevel van deze aanbouw. De breedte van de uitbouw op de 19^e-eeuwse opmetingstekening komt overeen met de afstand tussen de muren C-111 en C-112. Hetzelfde bleek bij vergelijking van de getekende zuidgevel van de toren en muur C-114. Muur C-123 heeft vermoedelijk aanvankelijk gefunctioneerd als stadsmuur. Na 1537 is deze gebruikt als fundering van de voorgevel van een gebouw met, blijkens de tekening uit 1828, een trapgevel. Kelder C-122 hoorde bij de oudste fase van dit pand, waarna in de 19^e eeuw een nieuwe kelder is aangelegd met een plavuizenvloer.

Van de 14^e-eeuwse toren is archeologisch weinig aangetroffen. Muur C-114, de zuidgevel, is diep gefundeerd met versnijdingen naar de grachtkant. Deze zware uitvoering diende mogelijk om verzakking tegen te gaan. Opvallend is dat de hierop aansluitende zijmuur C-109, in tegenstelling tot C-114 zeer ondiep gefundeerd is. Van de oostgevel ontbreekt ieder spoor, maar ook hier kan sprake zijn geweest van een zeer ondiepe, in de 19^e eeuw grotendeels opgeruimde muur. Dit zou eveneens verklaren waarom in de noordoosthoek van het relatief diep aangesneden C-114 geen sporen van een aansluitende muur zichtbaar waren.

De volle omvang van het gevangentoren complex is op grond van het archeologisch onderzoek niet vastgesteld. Het opgegraven muurwerk biedt wel mogelijkheden voor verder, doelgericht onderzoek. De noordelijke helft van de toren bevindt zich waarschijnlijk grotendeels aan de noordzijde van de te graven bouwput en het aangrenzende voorplein van de bibliotheek. Aan de Oude Vest is de stadsmuur C-139 ruim een halve meter achter het zuidprofiel van de werkput te vinden.

9 Conclusie

Het archeologisch onderzoek op de locatie Molenstraat - Oude Vest heeft bewoningssporen opgeleverd die dateren uit de 13^e / 14^e tot 19^e eeuw, in het bijzonder de funderingen van een deel van het Gevangentoren complex. Het onderzoek heeft uitgewezen dat een deel van deze structuren zich uitstrekken over het voorplein van de bibliotheek en het voetpad langs de Oude Vest.

Afb. 14.

10 Literatuur

Carmiggelt, A. & G. van den Eynde, 1995: Breda versterkt. Archeologisch onderzoek van de verdedigingswerken van Breda. In: *Archeologie en Monumenten te Breda*, 11